

Отметим также, что сравнение – это стилистическое средство, характерное не только для рассматриваемого произведения, но и для авторского стиля Владимира Короткевича в целом.

Н. М. Зуева (Мінск, Беларусь)

АКТУАЛІЗАЦЫЯ НАЦЫЯНАЛЬНАГА Ў МАСТАЦКАЙ ПРОЗЕ Л. КАЛЮГІ ПЕРЫЯДУ ССЫЛКІ

Творы Лукаша Калюгі (гады жыцця – 1909–1937) «Дзе косці мелюць», «Зэнка малы ніколі не быў», «Зоры Вам Вядомага горада» і раман «Пустадомкі» незавершаныя. Яны напісаныя ва ўмовах лагернага жыцця і ссылак, і таму маюць вялікае значэнне для беларускай літаратуры. Кожны з чатырох твораў Лукаша Калюгі дайшоў да сучаснікаў па шчаслівай выпадковасці. Напісаныя ў няволі творы надзвычай эмацыйныя, у іх адсутнічае традыцыйны сюжэт, выразная кампазіцыя, акрэсленая тэма і праблема.

Найбольш цэласным у плане сюжэтнай будовы твор, напісаны Калюгам за кратамі, – раман «Пустадомкі». Гэты твор ўдалося адшукаць Яўгену Лецку і апублікаваць у часопісе «Полымя» № 8 у 1990 годзе. Раман расказвае пра жыццё гарадскога студэнцтва, інтэлігентаў-мастакоў напачатку 1930 гадоў. Назва рамана «Пустадомкі» сімвалічная, яна мае вузкі сэнс. «Пустадомкамі» адчуваюць сябе ў горадзе інтэлігенты, якія выйшлі з сялян. Так, Марка, прачытаўшы братэрскі ліст, у якім той называе падобных сабе «пустадомкамі», меркаваў, «што гэна адно яны там, у гарадох, пустадомкамі парабіліся. А тут (не адно ў Шылавіч, але і ў вакулічнасці) яшчэ такія даматуры, што – проша прыехаць паглядзець!..» [1, с. 451].

Цэнтральнымі праблемамі ў рамане з’яўляюцца характар і абставіны, прыстасавальніцтва і бескампраміснасць, знішчэнне чалавека-гаспадара. Маральная немажоннасць калюгавага інтэлігента выяўляецца ў драматычных абставінах. У рамане «Пустадомкі» яскрава паказаны сыны Чугаеўскіх: Марка і Даніла. Першы застаўся пры бацьках на гаспадарцы, а другі – ужо каторы год жыве ў Мінску. Для абодвух сыноў выпрабаваннем на чалавечнасць з’яўляецца іх нечаканая высылка як кулакоў. Адзін з іх, Марка, паспяхова спраўляецца з гэтым выпрабаваннем, не аддзяляецца ад маці, а наадварот падтрымлівае як можа: «*Але быў пры ёй Марка – неадступны сын <...> У горы пазнаюцца лепшыя й горшыя дзеці. Марка ні на хвілінку не адступаўся ад мацеры*» [Там жа, с. 453]. Брат Даніла, «каменнае яго сэрца!» [Там жа, с. 454], не вытрымлівае экзамен, у той жа дзень уцякае першым цягніком, ратуе сябе. Пераможаным выходзіць з гэтай жорсткай праверкі і паэт Арсень Пакумейка, які паступова становіцца прыстасаванцам. У творы балюча і крыўдліва гучала туга па незваротнасці мінулых дзён, калі адышлі ў нябыт многія народныя святы і звычаі. Гэта, напрыклад, бачна, калі Даніла Невядомскі дасылае ліст брату Марку Чугаеўскаму: «Любы браце! Ты заўва-

жыў, што людзі кручаных дзён сіверынаю чуваць? Як бы ў чыстым полі, дзе адно дзікае лінялае неба было тупа звішы, раслі й гадаваліся яны» [1, с. 422]. Задума ж рамана значная, бо Калюга адным з першых пачаў пісаць пра непрыкаянасць чалавека, які нарадзіўся і вырас ў вёсцы, а жыве ў чужым горадзе: «Данілу дома чэрствы зрабіўся бацькаў хлеб – ён звалокся на свет шукаць крошак. І здавалася: чаго хацець?! – тымі крошкамі сыт быў Невядомчык. От толькі... каторы год, як у горадзе жыве, і ўсё няма тут нядзелі. Бокам абышлі й памінулі ягонае жыццё святочныя дні. Для Данілы марна і ў тыя нават гады падзяліўся каляндар на чорныя й чырвоныя лісты» [Там жа, с. 413]. Нездарма Даніла Невядомскі скардзіцца Марку на свой лёс: «Як пустадомкі туляемся каля чужых халодных вугоў. Ды калі й свой па ордэры завядзецца, у ім, не сагрэтым пакаленнямі, пуста і няўтульна, як у ваўкаўні» [Там жа, с. 422]. У процівагу праблеме «пустадомкавасці», адыходу ў незваротнае нацыянальных традыцый, у калюгавым творы шмат народазнаўчага матэрыялу, якім ён шчодро аздабляе свой мастацкі тэкст. Так, ужо ў якасці эпілога аўтарам узятая народная вясельная песня: «А ў нядзелю ды ранюсенька / Сіне мора калыхалася – / Сонейка купалася. / Купаючыся, ды затонула. / Там дзяўчынка ды воду брала – / Сонейка ратавала, / Ратуючы, ды сама ўпала. / – А мамачка, ды ратуй мяне / З глыбокага мора – / З вялікага гора» [Там жа, с. 404]. Калюга з вялікім майстэрствам дэманстраваў у сваім рамане ўсю разнастайнасць беларускіх народных свят і абрадаў. Так, ім апісана традыцыйнае святкаванне Вялікадня ў вёсцы, адлюстраваны царкоўны абрад асвячэння ежы: «Як выйшаў на дзядзінец з царквы поп з крапідлам ды развязаў Чугаеўчык сваё пасвянцаць...» [Там жа, с. 407].

У творы прыводзяцца яркія прыклады традыцыйнага абраду валачобнікаў: «А з нядзелі ды на панядзелак», як у іх таей песні п'яецца, хадзілі валачобнікі» [Там жа, с. 407]. Згадваюцца народныя песні, якія пелі валачобнікі: «– Адчыні акенца – паглядзі ў гуменца. / Ды твае двары тынам атынёны, / Тынам атынёны, садам асаджоны...» [Там жа, с. 408], або «– Вобад вісіць – калясо будзе... / Пазаві ў хату – харашо будзе» [Там жа, с. 409], пасля чаго гаспадарлівы чалавек павінен запрасіць у хату і пачаставаць асвечанай ежай: «Гарнец гарэлкі – то для пасядзенкі. / Сыр на талерку – закусіць гарэлку. / Парасё з хвостом ды цягні на стол, / Сем пар кілбас, дык і будзе з нас» [Там жа, с. 409]. Таксама даволі ярка і падрабязна апісваюцца зажынкі і дажынкі, згуртаваная праца жней, прыводзяцца ў прыклад іх прыгожыя песні. Напрыклад, «А ў нас сягоння ды зажон, зажон» – загаласіла аднаго разу надвечар шырокае поле» [Там жа, с. 423], або так: «хлусілі потым жнеі, зацемна дадому вярнуўшыся, калі хваліліся гаспадару: Змялі поле мяцёлкамі – / Прышлі дамоў з вясёлкаю, – бо не чыста на полі пасля іх стала, а пакінулі пры мяжы з тым заломам невялічкую лапіну» [Там жа, с. 447–448]. Згадваецца старадаўні беларускі звычай, калі дадому прыносілі першую «перавязаную жычкаю жменьку збажыны» [Там жа, с. 423] і ставілі на куце пад абразамі, і «ад тых дат і пачаў хрумстаць серп на палетку ...» [Там жа, с. 423]. Здаецца, што з-за недахопу часу Лукаш Калюга спяшаўся пакінуць

памяць пра здабыткі беларускай культуры, народныя традыцыі для наступнага пакалення. Таму далей у тэксце твора ён толькі пералічвае святы: «Там, па Вялікадні, як усеюцца і да касавіцы шмат будзе прыдатных свят: ушэсце, тройца, сёмуха, дзевятнік, дзсятуха...» [1, с. 441]. Письменник выдатна паказаў адносіны людзей да Бога і веру ў яго. Напрыклад, у гэта свята беларусы не дазвалялі сабе сварыцца: «...нашурмаваў бы Марка, дадому вярнуўшыся. Але гэты раз абышлося ціха, ды як ты будзеш распчынаць сварку ў такое вялікае свята – Вялікдзень, ды яшчэ на першы дзень!» [Там жа, с. 407]. У рамане «Пустадомкі» Лукаш Калюга рознабакова цэласна ахарактарызаваў свайго сучасніка-беларуса, у апісанні якога дамінавалі такія традыцыйныя рысы характару, як, напрыклад, вера ў наканаванае: «Але такі ўжо Невядомскіх лёс <...> паленаваўся паглядзець перад гэтым у сваю чорную кнігу, што ў ягоным лёсе напісана на гэтакі выпадак» [Там жа, с. 448]; гаспадарлівасць і шчодрасць: «Каго маці калі-небудзь збірала ў дарогу, парушэце прыемны ўспамін: <...> Скупасць не скаланула Пакумейчышынай рукі, калі яна спакавала Арсеню ў невялічкі куфэрак два сушаныя сыры, вантрабяную шкільенду й танчэйшых вэнджаных кілбас дзве пары, ды да ўсяго гэтага сала сырога й абгатаванага па велікаватым куску. Не век жа людзі шылам елі пайкаваны хлеб!» [Там жа, с. 427]; міласэрнасць: «– Шчаслівае дарогі, – ласкавым словам выправіла іх з двара <...> Ну чым вам не родная маці?!» [Там жа, с. 428]. Бачыцца спроба маладога прэзаіка разабрацца ў гэндарнай псіхалогіі беларусаў той пары. Менавіта лінія каханьня паміж галоўнымі героямі рамана – Маркам і Стэфкай даюць уяўленне пра тое, што людзі адмоўна ставіліся да пазашлюбных сувязей, цнатлівасць заўсёды была ў пашане: «... абедзвюма рукамі каля плечукоў Стэфку [Марка] ашчарэпіў, прыхінуў да падушак. Тое самае прычынілася і здарылася гэта раз шмат такога, чаго доўга трэ было чакаць, каб яно само прыйшло натуральна й паступова» [Там жа, с. 439]. Вельмі паказальна ў рамане выяўляецца неабьякавасць герояў да чужога меркавання, яны баяцца «каб потым людзі пальцам паказвалі» [Там жа, с. 439]. У тэксце ўзгадваецца дасціпны народны гумар: «... як бы ні было крута, хай сабе горкі, але ўсё ж з нашым народам застаецца гумар» [Там жа, с. 454].

Змены, што адбываліся ў грамадстве, не перашкаджалі героям калюгавых твораў, а значыць і іх прататыпам – беларусам, верыць у сілы прыроды, народныя прыкметы: «Назаўтрае, на другі дзень Вялікадня, першы раз людзі пачулі зязюльку. <...> Ды нешта кукавала не вельмі: акажацца разоў колькі ды й сціхне» [Там жа, с. 411], або «... каб каласкі былі ў зямлю паўтыканы, то гэта было б на смерць, ато яны былі адно абломаны – на галодны год ды на ліхія пакуты, значыць. Стэфка паклікала жней да свае постаці на параду. Але знаўцу па гэтай часці сярод іх не знайшлося» [Там жа, с. 447]. Любоў і смутак па роднай старонцы аўтар рэпрэзентуе праз апісанні беларускіх вёсчак. Толькі ў выгнанні так па-мастацку дасканала, не шкадуючы выяўленчых сродкаў, паказваецца іх хараство: «Спрадвечныя крывічанскія вёскі – тыя ўсё каля рэчак, як статак у гарачыню. Сціснуща

яны, горш за тыя палахлівыя авечкі, – страху пры страсе. Абляпілі рэчкі, як мухі мёд. А выйдзі на загуменне... куды ні зірні, лесам край неба аблемаваны» [1, с. 408]. Менавіта актуалізацыя нацыянальнага ў рамане Калюгі дае адчуць «пустадомкавасць» больш зразумела, як атруту, што была прынесена часам.

ЛІТАРАТУРА

1. *Калюга, Л.* Творы: раманы, апавесці, апавяданні, лісты / Л. Калюга; уклад., прадм. Я. Р. Лецкі. – Мінск : Маст. літ., 1992. – 607 с.

Н. А. Каньшина (Мінск, Беларусь)

РЕКУРРЕНТНЫЙ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ КОМПОНЕНТ КАК СРЕДСТВО АКТУАЛИЗАЦИИ ЯЗЫКОВОЙ КАРТИНЫ МИРА АВТОРА

Специфика языка художественного текста заключается в индивидуальности стиля автора, для которого характерны своеобразные принципы отбора и включения в текст языковых единиц, определяемые личностью создателя, его художественно-образным восприятием, особенностью мировоззрения.

В художественном тексте происходит повторение – рекуррентность наиболее важных, в том числе концептуально значимых, смысловых моментов содержания. Благодаря этому художественная концепция автора, с одной стороны, получает возможность адекватного выражения в тексте; с другой – она закрепляется, подкрепляется и развивается в структуре воспринимающей мыслительной деятельности читателя. По мнению В. Е. Хализева, «Без повторов и их подобий («полуповторы», вариации, дополняющие и уточняющие напоминания об уже сказанном) словесное искусство непредставимо» [1, с. 263]. Многие лингвисты (М. П. Ионицэ, Б. Палек, Е. Агрикола) сходятся во мнении, что текст представляет собой совокупность семантических полей, объединяющих лексические единицы различных частей речи, имеющих общий рекуррентный лексико-семантический компонент (далее – РЛСК). РЛСК – это двукратное или многократное семное повторение в значении лексических единиц, вовлеченных в процесс формирования темы и смысловой организации текста.

На наш взгляд, анализ текста через выявление РЛСК заслуживает внимания по ряду причин. Во-первых, РЛСК, реализуясь в одно- или разночастеречных лексических единицах, позволяет варьировать и наращивать смысл, что способствует обогащению содержания художественного текста. Во-вторых, определяя конкретную семантическую реализацию совокупности лексических единиц, рекуррентный компонент обуславливает формирование актуального смысла, акцентируя при этом внимание на наиболее важных для автора деталях содержания, например: